

De Heer P. PIEREUSE
Gemachtigd Ambtenaar
Ministerie van het Brussels
Hoofdstedelijk Gewest
B.R.O.H.- Directie voor
Monumenten en Landschappen
CCN-Vooruitgangstraat 80-bus 1
1035 Brussel

U/ref. : 04PFU/484746 (DS)
2043-0067/09/2013-114Pr (DML)
O/ref. : GM/Bxl2.7/s.539
Bijlage : 1 dossier

Brussel,

Mijnheer de Directeur,

Betreft : BRUSSEL. Ravensteinstraat 23. Paleis voor Schone Kunsten. Restaureren van de rondgangen van de concertzaal H. Leboeuf. Aanvraag van een unieke vergunning. Eensluitend advies van de KCML.

Dossier behandeld door Mevr. Fr. Boelens (DML) en Dhr. A. Sterckx (DS).

In antwoord op uw brief van 31/05/2013, ontvangen op 3/06/2013, maken wij u het **gunstig eensluitend advies onder voorbehoud** over dat onze Commissie uitbracht tijdens haar vergadering van 26/06/2013.

De Commissie brengt een gunstig advies uit over de restauratie van de rondgangen van de concertzaal Henri Leboeuf van het Paleis voor Schone kunsten onder volgend voorbehoud, geformuleerd volgens de bepalingen van artikel 11§3 van het BWRO :

- de detaildoorsnedes van de akoestische lagen die worden aangebracht tegen de plafonds ter goedkeuring voorleggen aan de DML;

- voorkeur geven aan het restitueren van de oorspronkelijke polychromie van plafonds, wanden, kolommen, enz. van de rondgangen ; opmaken van 3D zichten van de belangrijkste ruimten van de rondgangen met weergave van de originele kleurstellingen.

N.B. Indien de restitutie van de polychromie niet – of niet volledig -uitgevoerd wordt in deze fase van de werken, dan dient bijkomend gemotiveerd te worden. De zones die eventueel in het wit herschilderd zullen worden, mogen in dat geval niet geëgaliseerd worden (behoud van de bestaande structuurafwerking).

- uitvoeringsdetails voorleggen aan de DML van de nieuwe ramen aan in het sanitair van het parterreniveau (kant Terarkenstraat);

- geen wanden of valse plafonds plaatsen tegen de te reconstrueren ramen van het sanitair op het parterreniveau;

- technische opmerkingen bij het lastenboek : zie lijst aan het einde van het advies.

Historiek van de aanvraag

De restauratie van de rondgangen van de Henri Leboeufzaal van het Paleis voor Schone Kunsten maakte reeds het voorwerp uit van een aantal adviezen van de KCML en vergaderingen samen met

de DML, de studiebureaus en de bouwheer. De Commissie bracht een globaal principeadvies uit over dit project tijdens haar vergadering van 13/06/2012. Daarna werd het project opgesplitst, waarbij de problematiek van de deuren van de concertzaal afzonderlijk werd behandeld. Op 13/03/2013 bracht de Commissie een gunstig advies onder voorbehoud uit over de identieke vervanging van die deuren. Kort daarna (19/3/2013) werd de huidige aanvraag ingediend voor de overige restauratiewerken aan de rondgangen, die reeds deel uitmaakten van de principeaanvraag van juni 2012.

Project restauratie rondgangen

De aanvraag betreft de restauratie van de rondgangen van de concertzaal Henri Leboeuf van het Paleis voor Schone Kunsten. De aanvraag omvat, volgens de beleleidende nota "*Restauratie van de rondgangen van de concertzaal – Aanvraag voor het bekomen van een unieke vergunning*" volgende werken :

- de restauratie van de vloeren in granito met mozaïekrijen van de bovenverdiepingen;
- de restauratie van de vloeren in caoutchouc - zone vestiaire;
- de plaatsing van een nieuwe vloerbekleding in caoutchouc naar oorspronkelijk model en de restauratie van de terrazzo's en plinten met mozaïekrijen - zone parterreverdieping;
- het schilderen van de oorspronkelijke polychromie van de wanden en plafonds volgens het origineel kleurenpalet;
- de restauratie van het ovaal salon;
- de restauratie van het sanitair op de parterre kant Terarkenstraat en de reconstructie van de ramen uitgevend op de Terarkenstraat;
- de restauratie van de vestiaires (en vitrines) op het gelijkvloers.

Eensluitend advies van de KCML

- de restauratie van de vloeren in granito met mozaïekrijen van de bovenverdiepingen;

Tijdens een vorige onderhoudsfase werden de granitovloeren afgeslepen met een ruwe diamantschijf met diepe slijpsporen en krassen en een onnatuurlijk uitzicht tot gevolg. De restauratie omvat het omzichtig slijpen van de vloeren en het verwijderen van de impregneringslaag, het herstel van de barsten en scheuren, de restauratie van de lacunes, het herstel van de hechting en het hervoegen van de mozaïektegels.

De Commissie brengt een gunstig advies uit over deze werken.

- de restauratie van de vloeren in caoutchouc - zone vestiaire:

De oorspronkelijke rubberen vloerbekleding is gedeeltelijk weggeschuurd en in slechte staat. Slechts een van de driehoeken is nog origineel. Het rubber van de hellende vlakken is niet origineel, maar dateert uit 1976 (restauratie concertzaal). Het hellend vlak links, tussen loges en 1^e balkon is in zeer slechte staat en moet worden vervangen. Men stelt voor de rubberbekleding van beide hellende vlakken te vervangen met een kleur en tekening die de oorspronkelijke vloerafwerking herneemt. Materiaal-technisch onderzoek heeft uitgewezen dat het om een imitatie gaat van Cipollini- marmers (en baksteenmotieven voor de driehoeken). Er werden reeds contacten gelegd met een firma die dat "marmerrubber" kan reproduceren en die ook reeds adequate stalen heeft aangeleverd.

De Commissie brengt een gunstig advies uit over deze werken.

- de plaatsing van een nieuwe vloerbekleding in caoutchouc naar oorspronkelijk model en de restauratie van de terrazzo's en plinten met mozaïekrijen - zone parterreverdieping:

Op de parterreverdieping werden de vloeren met mozaïekboord bedekt door een egaline laag. Men stelt voor de originele vloerdelen te restaureren (granito) en het middenvlak met "marmerrubber" te bekleden. Dat voorstel is gebaseerd op de lastenboeken en correspondentie van Horta. Hij voorzag caoutchoucbekleding voor het middenvlak, maar uiteindelijk werd er, tegen zijn advies in, vast tapijt geplaatst.

De Commissie brengt een gunstig advies uit over deze werken aangezien deze in overeenstemming zijn met het globale concept voor de rondgangen zoals ontworpen door Horta.

- de restauratie van de plafonds met verbetering van de akoestiek van bepaalde zones van het parterreniveau:

In het kader van het globale streven naar een vermindering van de geluidslast van de rondgangen op de concertzaal stelt men voor om onder het plafond van het parterreniveau een geluidsabsorberende laag aan te brengen van 26 mm dik in de centrale delen (om de lichtgoten te vrijwaren) en, naast de erevestibules van 60 mm). Het voorstel houdt rekening met de diepteverschillen tussen de plafonds en blaken. Het uitzicht zal identiek zijn als de pleisterlagen.

De Commissie brengt een gunstig advies uit over deze werken. Wel vraagt ze de detaildoorsnedes van die ingreep nog ter goedkeuring voor te leggen aan de DML.

- het schilderen van de oorspronkelijke polychromie van de wanden en plafonds volgens het origineel kleurenpalet:

Het kleurenpalet van de rondgangen werd bestudeerd door Lode De Clercq (1998-99). De kleur van de muren van de rondgangen varieerde ogenschijnlijk naargelang hun positie in het gebouw en de gebruikte materialen in de desbetreffende ruimtes, telkens in nuances van wit, beige, bruin, grijs. De ramen waren donkerder geschilderd.

Volgens de begeleidende nota bij de aanvraag van de unieke vergunning en post 15.04.21 van het lastenboek is het de bedoeling om dit oorspronkelijke kleurenpalet in ere te herstellen, na het aanbrengen van een lichtgewicht pleisterlaag om de structuurlaag, die later werd aangebracht, te egaliseren. Andere documenten uit het dossier spreken dit echter tegen en maken melding van het opnieuw wit schilderen van wanden en plafonds (zie nota "Restauratie van de rondgangen van de concertzaal met verbetering van de akoestische afscheiding tussen de zaal en de rondgangen – Aanvraag tot het bekomen van een principeadvies. Verklarende nota bij A3 dossier). Het lastenboek voorziet eveneens een post in optie (post15.04.22) voor een afwerking van wanden en plafonds met latexverf, pigment : rutieltitaanwit.

De Commissie meent dat de terugkeer naar het oorspronkelijke kleurenpalet van de rondgangen een zeer grote meerwaarde zou betekenen voor de restauratie van deze ruimtes. Bovendien is dat volgens haar – gezien de kleuren die werden teruggevonden - niet in tegenspraak is met hun gebruik als expositieruimte. Het herstel van de polychromie zal de inspanningen die geleverd worden voor de restauratie van de vloeren en het schrijnwerk vervolmaken en ook beter "in de verf" zetten.

Daarom vraagt de KCML te opteren voor het herstel van de originele polychromie, eerder dan de wanden, plafonds en kolommen opnieuw gewoon wit te schilderen, wat de gerestaureerde ruimtes zou banaliseren. Om een beter zicht te krijgen op het eindresultaat van die restitutie raadt ze aan een aantal 3D-zichten op te maken van het oorspronkelijk kleurenpalet in de belangrijkste ruimten van de rondgangen (plafonds, wanden, vloeren, kolommen, schrijnwerk, enz.). Op die manier kunnen de resultaten van het kleuronderzoek concreet gevisualiseerd worden.

Indien, in afwachting van de volledige reconstructie van de oorspronkelijke kleurstellingen van de rondgangen, toch geopteerd zou worden om – tijdelijk- de wanden en plafonds opnieuw wit te herschilderen (eventueel alleen in bepaalde zones), dan acht de Commissie het in dat geval overbodig eerst de wanden te egaliseren (behoud structuurverf). De structuurlaag zal in dat geval worden behouden, zodat duidelijk is dat het om een tijdelijke oplossing gaat, in afwachting van een daadwerkelijke restauratie van de polychromie.

- de restauratie van het ovalen salon:

De aanvraag omvat de volledige restauratie van dit salon : het schrijnwerk, de verlichtingstoestellen, het beglaasd plafond, enz. De muren en plafonds van deze ruimte zullen volgens de oorspronkelijke kleurstellingen herschilderd worden.

De Commissie brengt een gunstig advies uit over deze restauratiewerken.

- de restauratie van het sanitair op de parterre kant Terarkenstraat en de reconstructie van de ramen uitgevend op de Terarkenstraat:

Het huidige sanitair dateert uit 1988 en is aan vernieuwing toe. Men stelt voor de oorspronkelijke plannen van Horta als leidraad te nemen voor de nieuwe inrichting. Daarenboven zullen de ramen aan de kant van de Terarkenstraat, die vandaag niet meer bestaan en dichtgemetseld zijn, opnieuw geopend worden en het schrijnwerk naar oorspronkelijk model gereconstrueerd. Het oorspronkelijke

schrijnwerk blijkt volledig verdwenen te zijn. De Commissie moedigt die ingreep aan en onderschrijft de nieuwe inrichting van het sanitair. Ze stelt echter vast dat, zowel in het dames- als het herensanitair, de nieuwe wand van het toilet tegen de buitengevel, zich voor de – te reconstrueren - raamopening zou bevinden (zie het detailplan P_06). Dat kan niet aanvaard worden : **de ramen dienen volledig vrij te blijven om onderhoudsredenen en om elke visuele impact te vermijden. Wand(en en eventuele valse plafonds) die zich voor de ramen bevinden dienen dus uit het ontwerp geschrapt te worden.** Dit punt dient door de DML geverifieerd en opgevolgd te worden. Verder dienen de **uitvoeringsdetails van het te reconstrueren buitenschrijnwerk nog op voorhand ter goedkeuring aan de DML te worden voorgelegd.**

- de restauratie van de vitrines op het gelijkvloers.

Men voorziet de afbraak gemetselde wand aan de kant van de erevestibule en de restitutie van het schrijnwerk (met veiligheidsbeglazing) en van de lambriseringen volgens de originele tekeningen van Horta. Aan de kant van de rondgang wordt het bestaande, oorspronkelijke schrijnwerk gerestaureerd.

De Commissie brengt een gunstig advies uit over deze werken.

Naast de boven vermelde werken zijn er op de plannen een aantal andere ingrepen zichtbaar die niet opgelijst werden in de begeleidende nota (aanvraag unieke vergunning). Het betreft volgende punten;

- In de bar (niveau parterre) voorziet men de vervanging van de bestaande dubbele deur (kant trap) door een nieuwe, identiek uitzijnde akoestische deur (ingreep gelijkaardig als de goedgekeurde vervanging van de deuren van de concertzaal) (zie ook details P08 en lastenboek post 12.51.23).

Op plan OP_01 is echter ook de realisatie aangeduid van een nieuwe opening tussen de bar en de rondgang alsook de plaatsing van een nieuwe dubbele deur aan de kant van de vestiaires. Die ingrepen zijn niet verder gedocumenteerd in de aanvraag en evenmin opgenomen in het lastenboek. De ontwerper lichtte ze mondeling toe aan de KCML. Men wenst, enerzijds, de bar akoestisch te isoleren om de geluidshinder op de concertzaal zoveel mogelijk te beperken. Anderzijds wil men de bar beter signaleren bij het publiek in de rondgang door een doorkijkvenster tussen beide ruimtes te creëren.

De KCML onderschrijft de vervanging van de bestaande houten deur door een nieuwe akoestische deur, zoals voorzien in de huidige aanvraag. Ze begrijpt in dat verband dat men die deur gelijktijdig met de deuren van de concertzaal wil laten vervaardigen. Het akoestisch isoleren van de bar houdt echter ook in dat de ruimte aan de andere kant (kant vestiaires) eveneens zal moeten worden afgesloten met een akoestische deur. De Commissie kan dit principe aanvaarden, maar merkt op dat **die ingreep geen deel uitmaakt van de huidige aanvraag** en dus ook niet nader gedocumenteerd werd. Ook **het “doorkijkvenster” maakt geen deel uit van de huidige aanvraag en is evenmin gedocumenteerd** (geen opstand, details, contextualisering en beschrijving in het lastenboek). De Commissie kan zich dan ook nog niet uitspreken over de pertinentie van dat venster en het principe daarvan dus nog niet goedkeuren. **Voor beide laatste punten dient een gemotiveerde en goed gedocumenteerde aanvraag te worden ingediend alvorens ze zich hierover kan uitspreken.**

- parterreniveau : versmalling van een muuropening in D48 (kant koer): volgens de ontwerper betreft die ingreep het herstel van een oorspronkelijke doorgang. **De Commissie onderschrijft de ingreep.**

- de plannen tonen aan dat men voorziet om bepaalde elementen te verwijderen met het oog op de restauratie van de vloeren. Het betreft hier vaak niet-oorspronkelijke en weinig waardevolle elementen (bijv. plan P 02 – niveau loges: wegnemen van niet-oorspronkelijke balustrades ; P 03 – niveau loges : wegnemen van recent geplaatste wanden). **De Commissie aanvaardt die ingrepen onder mits een verificatie ter plaatse door de DML.**

Tot slot formuleert de KCML een aantal opmerkingen bij het lastenboek :

- 00.01 : de DML moet geassocieerd worden aan de werfleiding en werfvergaderingen.

-03.03.12 : reconstructie balustrade (parterre concertzaal) : waarom moet die balustrade gereconstrueerd worden? ***Er dient een beschrijving van de toestand en van schade aan dit element te worden voorgelegd aan de DM. Er zal in samenspraak met de DML bepaald worden of dit element gerestaureerd kan worden, dan wel moet worden vervangen.***

-04.71.23 : restauratie buitenschrijnwerk : ***de kleur van de buitenzijde van de raamkaders moet nog bepaald worden op basis van sonderingen. Die moeten uitgevoerd worden voor de decapering. De resultaten ter goedkeuring voorgelegd aan de DML.***

- 12.10.10 : restauratie van de afwerking van de daklichten uit staal. Het betreft verschillende daklichten (beglaasde plafonds) : ***bijkomende sondering moet uitgevoerd worden om de originele kleurstelling te bepalen, in samenspraak met de DML.***

- 12.45.11/13: restauratie metalen roosters : ***een stratigrafische sondering is nodig om de oorspronkelijke kleur te bepalen- ter goedkeuring voor te leggen aan de DML.***

Met de meeste hoogachting,

G. MEYFROOTS
Adjunct-secretaris

M. -L. ROGGEMANS
Voorzitter

kopie : D.M.L. van het Brussels Gewest